

Катя ИССА

Университет по архитектура, строителство и геодезия, България

**МУЛТИПЛИКАЦИОННАТА СЪЩНОСТ НА МЕТОДИКАТА,
ПРИЛОЖЕНА ВЪВ „ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯТ ЕЗИК“**

Katya ISSA

University of Architecture, Civil Engineering and Geodesy, Bulgaria

**MULTIPLICITY NATURE OF THE METHODOLOGY
IMPLEMENTED IN THE LANGUAGE OF VELIKO TARNOVO**

Theoretical formulations on major issues of sociolinguistic studies offer methodology for the fieldwork for the study of the contemporary urban linguistic situation in Bulgaria. One of the first works of this kind is *The Language of Veliko Tarnovo* by M. Videnov and B. Baychev. Written a quarter of a century ago, this work became the starting point for all subsequent sociolinguistic studies on the topic.

The report proposes a study on the model of the same methodology of the idiolects of our compatriots in the countries with compact Bulgarian Diaspora. The aim is to track damages to the native language of Bulgarian emigrants worldwide. Depending on the seriousness of deformation, appropriate methodology for teaching Bulgarian language for Bulgarians living abroad will be developed and presented to the Bulgarian linguistic community.

Ключови думи: научноизследователска методика; теренни проучвания зад граница; непринудена реч на българската емиграция

Keywords: research methodology; fieldstudies abroad; casual speech of Bulgarian Diaspora

Всяка наука оформя своя понятиен апарат въз основа на предварително заявена научна методика. Всяка теория предлага методика за изследване и извежда своите истини въз основа на постигнатото чрез съответната методика. Всички изследвания в различните клонове на науката се извършват след предварително начертан план, изпълнението на който завършва с обявяване на резултатите от съответното проучване. Езикознанието не прави изключение. Всички дялове на лингвистиката се развиват и усъвършенстват по модели, създадени въз основа на научна методика, които се използват наготово, доразвиват се, добогатяват се и/или се променят, ако не отговорят на изискванията на новите, непознати за предишната ситуация, езикови реалности.

Едни от най-важните постижения в българското езикознание са трудовете по социолингвистика, в частност – проучването на езиковата ситуация в градовете.

Теоретичните постановки по основните въпроси на социолингвистичните проучвания предлагат научна методика по отношение на теренната работа за изследване на съвременната градска езикова ситуация в България. Един от първите от подобен род трудове е „Великотърновският език“ на М. Виденов и Б. Байчев (С., 1999). Още първото издание, „Социолингвистическо проучване на град Велико Търново“ (С., 1988), представлява пионерски труд, задаващ модела за изследване на непринудената българска реч. Написан преди четвърт век, този труд се превръща в отправна точка за всички следващи социолингвистични разработки по темата. Теоретичните постановки по основните въпроси на теренната работа се задават предварително в книгата „Съвременната българска градска езикова ситуация“ (Виденов 1990), написана през 1988 г., но по технически причини излязла две години по-късно. Новата научна методика се прилага успешно и в трудовете „Софийският език“ (Виденов 1993) и „Селото, градът и езикът в Ловешкия край“ (Байчев 1996), а високата оценка, която получават авторите на „Социолингвистическо проучване на град Велико Търново“, и нестихващият интерес на читателите по темата налагат второ издание десет години по-късно: „Великотърновският език“. След този труд и предложената научноизследователска методика езиковата ситуация във всеки град се изследва по този модел. Появилите се скоро след това книги на Ангел Г. Ангелов (1999), Красимира Алексова (2000), Елена Каневска-Николова (2002), Евгения Димитрова (2005), Павлина Кънчева (2008), Владислав Маринов (2008) и др. показват поэтапното оформяне на социолингвистичната школа в България, сформирани около (и от) председателя на Международното социолингвистическо дружество Михаил Виденов. Тези трудове, написани от първите ученици на акад. Виденов, са последвани от множество нови проучвания от страна на техните ученици – процес, който продължава до днес. Те доказват и ползата от научната методика, и нейната приложимост, и нейния новаторски дух.

Напоследък в езикознанието, щом заговорим за методика, имаме предвид методика за преподаването на езика (българския или някой чужд). Темата става все по-актуална, особено що се отнася до българския език, чието преподаване се различава съществено от преподаването на другите езици и се отнася до обучението на учениците в българските училища (преподаване на езика като роден) или за преподаването му на чужденци (български език като чужд). С течение на времето става ясно, че това двояко разграничение не е достатъчно. Български език като чужд се преподава по един начин на чуждестранни студенти, по друг на курсисти в езиковите школи (Исса 2013), по трети – на малцинствени групи български граждани, за които той не е първи по степен на владеене (Исса 2009). Съвсем различна методика изисква преподаването на български език на бежанци (Исса 2015а). Безрезервно се възприема постановката на Р. Бел, че езикът на социализация на личността трябва да се нарича първи, а всеки следващ – втори. Така в научните търсения се налага понятието български език като втори език (Димчев 2013, Исса 2015б).

Тези научни търсения имат чисто приложни цели. „Стремежът на всички нас е да търсим начини за реализиране на послания с непреходна стойност. С оглед на темата на статията продължават да бъдат актуални схващанията на Александър-Теодоров Балан, според когото учебният предмет български език трябва да бъде „оръдие на мислене и слово“, а обучението по български език – най-могъщ фактор за възпитаване в „българщина и характер“ (Димчев 2011). Естествено, най-важното за преподаването на българския език на лица, за които той не е първи по степен на владеене, е търсенето на най-лесни начини за неговото усвояване, съобразени обаче с етноспецифичното виждане и отразяване на света в езика.

Безспорен е фактът, че всички езици имат културна значимост. Българската етноспецифика, културни традиции и морални ценности трябва да бъдат приоритет както в България, така и (още повече) *извън страната ни, в българските училища в чужбина*. Приоритет в обучението по български език зад граница е достъпът до адаптирани програми и адаптирани учебници, които да се ползват от българските училища там. Учителите от съответните български училища непрекъснато алармират институциите за липсата на подходящи програми и учебници. Само при наличие на такива помагала, които да са адекватни на познатата за обучаваните реалност (включително и езикова реалност, т.е. небългарска) може да се надяваме на мотивация за изучаване на български език и за посещаване на българско училище, за запознаване на нашите деца в чуждата страна със съвременната социокултурна действителност в България, за изграждане на аксиологична система, в която се почитат и българската традиция и ценности. Осмисляйки основните принципи на функциониране на родния си език, който за тях обаче не е първи по степен на владеене, учениците трябва да осъзнават, че всеки език е и транслатор на специфична култура и че владеенето на български (макар и като втори език) им дава предимството да са уникални в новото общество, да възприемат неговите културни непреходни ценности, без да загубят нашите. Това обуславя необходимостта от развитието на културоведски ориентирана методика, особено за българското образование извън България (Исса 2015в). Специфичното за такава методика е, че тя се интересува не само от системата от функции на феномена език (комуникативна, познавателна, кумулативна, смислооформяща, естетическа, фатична и др.), но и разглежда българския език като предмет, който изгражда мирогледа на обучаваните, влияе върху формирането на техния менталитет и на представата им за езиковата картина на света, служи като проводник на националната култура, спомага за трансформиране на личността на подрастващите, за превръщането ѝ в носител и творец на културата. Това е наша (на езиковедите) отговорност, особено когато става въпрос за преподаване на български език извън пределите на България (Исса 2015в). Отношението към запазването на българските традиции и дух зад граница прави по-малко мъчителна емиграцията, въпреки че е достатъчно

мъчително обезлюдяването на страната ни, която според статистиката е на първо място в света по броя на емигриралите свои граждани.

Днес, при свободното движение на хората, емиграцията губи своите класически и традиционни черти с постоянно пребиваване в дадена чужда страна. Огромна част от българите избират да живеят в чужбина и остават в другата страна завинаги или за известно време, след което се връщат, или се преместват в трета страна. Няма пълна картина на броя на българите зад граница. Преброяват се само тези, които си сменят адресната регистрация, а това не са всички. Образователната политика на България вече не се позиционира само у нас, а напротив – тя се разпростира на територията на целия свят, навсякъде, където живеят българи. Младото поколение, прогонено от безхаберieto на политиките ни, от бедност и невъзможност за реализация в родината си, търси пътища навсякъде по света. Съвсем оправдано нашето правителство се страхува твърде много от лингвистична делиберация – отказ от културна идентичност, когато българите имат сигурност зад граница. Това обяснява тяхното желание за асимилация. Нашият истински научен принос би трябвало да се изрази в предначертаването на стратегии за управление на процесите в българското образование както в България, така и в чужбина.

Оказва се, че правителството дава много пари за българските училища зад граница. МОН информира за културни стратегии, концепции на езиковата политика, нови методи за изучаване на български език от мигрантските общности. Взаимодействието на българите в чужбина с местната култура на страната, в която живеят, често води до промяна на идентичността на мигрантите, а нашата държава полага усилия това да не се допуска. Зачитането на културните характеристики на мигрантите се практикува в много общества по света, в които има политика на мултикултурност. Там се вземат непрекъснати решения за справяне с културното многообразие, а у нас – решения за запазване на националната идентичност на българите извън България. Това би трябвало да се постига чрез предоставяне на възможност за българско образование в откритите (около 300 на брой) български училища в чужбина. Те се включват в национални обединения, в Асоциация на българските училища в чужбина (АБУЧ), получават субсидии от държавата и се отчитат пред държавните институции. Срещу своята всеотдайност и (понякога доброволен, т.е. безплатен) труд, учителите искат помощ от методици и педагози за написване на адаптирани към езиковите ситуации в техните градове български учебници. Може би това е причината, а може би защото ние у нас често „поставяме каруцата пред коня“, МОН започна усилена работа чрез предлагане на проекти за създаване на учебни програми и написване на адаптирани учебници за българите извън България. Преди да бъдат изяснени задълбочено методологичните и технологичните аспекти на културноориентираното образование в страната, се заговори за „интеркултурно образование на уроците по български език“ (Падешка 2010), а някои лингвисти си поставиха за цел да превърнат българистиката

в трансгранична дисциплина. За съжаление, проектите за писане на учебници рядко се печелят от лингвисти.

Целта на този доклад е да предложи „връщане на коня пред каруцата“, т.е. първо да се изследва състоянието на езика на българските емигрантски общности по места и после да се правят адаптирани програми в зависимост от степента на владеене на български и степента на транскултурация у съответната общност. За много от живеещите по света българи, и особено за родените в чужбина, родният български език не е първи по степен на владеене (както стана ясно), нито по употреба, а втори, (трети и т.н.). В езиковедската литература по света има множество публикации по проблемите на усвояването на втори (трети и т.н.) език. По тези въпроси работят цели колективи, създават различни методики, които приобщават малцинствени и имигрантски общности като осигуряват по този начин на представителите на тези общности достъп до добро образование и равен старт с другите граждани в държавата. В мултикултурните общества се подпомага и изучаването на етническите езици на малцинствата, дава се възможност на всяка емигрантска общност да съхрани своя език и традиции. Ние в чужбина сме от страната на имигрантските общности. Държавната ни (на Република България) политика се отнася за опазване на българската ни идентичност. Нашата (на езиковедите българисти) задача е да изпреварваме доколкото е възможно размножаването на „адаптираните“, но неадекватни учебници, за които даден авторски колектив е спечелил проект, но не е проучил предварително непринудената българска реч в чуждата страна, преди да адаптира учебниците за целия свят. Така тези учебници имат адресат „планетата“, все едно ще бъдат изпратени в безсловесен район абстракция, в който ги очакват наши сънародници, обградени от нищото. Как авторите смятат българският език да се преподава зад граница така, че да отразява културната информация на различните равнища – граматично, лексикално, стилистично и т.н. и това да е еднакво във Франция и в Австралия например; как подрастващите да бъдат обучени да търсят информация на български език, да я откриват и интерпретират въз основа на адаптация, еднаква за всички страни освен България; как и кое дава основание съкратените учебници да се наричат адаптирани и към коя среда са адаптирани, на никого, според мене, не е ясно.

За да се създаде съвсем нова методика за преподаване на български език зад граница на децата на българската емиграция, за които той е втори по степен на владеене, домашен език, или (все по-често се оказва) съвсем непознат и се усвоява като чужд, е необходимо повече работа, отколкото съкращаването на учебния материал. Възниква необходимост от търсене на методологични и технологични решения за оптимизиране на практиките, използвани при изучаването на езика. Филолозите би трябвало да представят модерни методически концепции, в които едновременно с установените практики за преподаване на чужди езици, в частност – на българския език като чужд, да се държи на значимостта на занятията с културологична насоченост

(по всички предмети в българските училища) изобщо и на езиковите занятия в частност. Трябва да се променят изцяло структуроопределящите семантични пространства на методиката на обучението по български език. Подборът на текстове и на технологични решения за постигане на лингвокултурологичните цели зависи от методическата, лингвистичната и културологичната подготовка на учителя. Трудно се създава подходяща методика за преподаване на български език на българи, живеещи в чужбина, ако няма *стройна теория, модел*, какъвто е създаден в българската социолингвистика за езика на града и за който стана дума по-горе. И така, както след „Великотърновският език“ езиковата ситуация във всеки град в България се изследва лесно, като детска игра, създаването на методика, не на преподаване, а на изследване на състоянието на българския език на българи, живеещи в която и да е точка на света, би улеснило адаптирането на учебници към всяка езикова ситуация, без значение дали това са учебници от България, от съответната страна, или нови, написани от самите учители в чужбина. Няма по-добър адаптатор на учебник към дадена чужда езикова среда от живеещия в съответната среда.

В този смисъл започнах работа по един интересен проект. *Целта на проекта* е да се проследят пораженията върху родния език на българските емигранти в определена точка от света. Използвам мултипликационната същност на методиката на „Великотърновският език“ и препоръчвам проучване на идиолекти на наши сънародници в страните с компактни български емигрантски общности. Само след теренно проучване на определена езикова ситуация, на непринудената реч на дадена българска общност в чужбина, можем да говорим за адаптирани програми и учебници, както и за адаптиране на учебния процес в българското неделно училище към образователния процес на училищата в държавата и към езиковата среда на града, в който сме събрали чрез теренни проучвания идиолекти на българи. Лично аз съм си избрала Сидни, Австралия. През 2015 година изследвах със скрит микрофон речта на децата и родителите в едно семейство, което от 16 години живее там (Исса 2016). Наблюдението на състоянието на първия (родния български) език на лицата, принудени от обстоятелствата в зряла възраст да попаднат в чуждоезиково обкръжение в условията на емиграция (родителите) или родени в чужбина в български семейства (децата), ми помогна да добия предварителна представа за това, какъв е *алгоритъмът на деформацията* върху родния български от страна на английския език. През 2016 г. повторих изследването на място. Проучих комуникативните процеси в същото семейство, в други български семейства в Австралия, в Българското неделно училище в Сидни и в лични срещи с много българи. След обработка на резултатите от включеното наблюдение, ще се установи степента на „забравянето“ на родния (първия) език на емигрантите, както и степента на владеенето на български (втори) език от страна на техните деца. Предварителното убеждение, че е напълно закономерно езикът да претърпи изменения вследствие на маргинализирането или пълното блокиране на

функциите му е успоредно на друго предварително убеждение, че той е здраво вкоренен в човешката памет и новите обстоятелства могат само частично да го деформират. В зависимост от степента на констатираната деформация ще бъде разработена и представена пред българската лингвистична общност подходяща нова методика за преподаване на български език на българи, живеещи в чужбина, а също и на българи, решили да се завърнат в родината. За бързото възстановяване на българоезичните рефлексии на тази част от емиграцията, която желае да се върне, трябва да помислим ние, езиковедите, за да репатрираме езиково своите сънародници, прокудени от безхаберие то на управляващите ни да си търсят късмета по света. Предлагащата методика няма да спре веднага безвъзвратното „изтичане на мозъци“, емигрирането на образовани и школувани кадри, от които страната има остра нужда, но ще понижи отказването от българска идентичност и ще гарантира помощ на децата на онези българи, които все още чувстват страната ни като свой дом. Тяхното бъдеще може да е и в България, само ако подготвим система за образование на децата им, която да съответства на системите в глобализиращия се свят, но да е българска, с обучение на български език, нашия най-важен идентификационен признак и най-добър пазител на народността ни същност и памет.

Преди да се предложи методика за преподаване на българския език, трябва добре да се преосмисли натрупаният теренен опит и да се отчете наличието на деформация, степента на нарастването ѝ и възможността за усвояване на български език от потомците на българските емигранти. Научноизследователската методика, заета от „Великотърновският език“, е напълно приложима за всеки град, просто в случая той се намира не в пределите на страната ни, а зад граница; а основният избиращ принцип, по който се подбират информатори, е не социален, а етнически. Данните от конкретните анализи ще бъдат валидни само за конкретния град (в моето изследване за Сидни), но щом целта е адаптирани учебници и програми за същия град, това е напълно достатъчно. Освен това общите изводи за тенденциите и процесите в езиковия развой на емигрантската българска общност може да се направят върху резултатите от едно населено място, а ако проучванията продължат и на други места по света – ще се създаде мрежа от българоезични пунктове. Тогава може и да се отграничи специфичното за всеки град от общото, характеризиращо българската емиграция в чужбина. Такова регистриране на състоянието на езика на българската емигрантска общност по целия свят е сравнително бавен процес, но и еволюцията, както на „забравянето“ на езика, така и на усвояването му от потомците, е също толкова бавен процес.

Предстоящото изследване на идиолектите на българските емигранти на фона на градската говорна ситуация в Сидни има за цел да *покаже в социолингвистически аспект действително съществуващата съвременна речева норма на поведение на българите, живеещи там*, разделени и по социални признаци, най-важни от които са признаците *време на местоживее*

в Сидни, месторождение, а също и възрастовият, защото и той води до предположения къде е родено лицето и дори от колко време живее извън България. Информаторите на възраст до 20 години са родени в Австралия. Изследването се провежда в битовата и в учебната сфера. Синхронното състояние на речевия узус на българските емигранти показва консервиран вариант на езика ни, застинал по време на хронологичната точка на отпътуване от България, издаващ и родното място на информатора, чиито старания в езиков план са по отношение на връното му произношение на английски език и страхът от присмех по причина акцент. Българската книжовна норма тук не е приоритет, няма институция, в която да е задължителна, нито една ситуация, в която да е престижна. Тя е активно средство за комуникация само в семейство, в което и двамата съпрузи са я използвали в България от раждането си и тя е била единствен домашен език на първите им семейства. Речевото поведение на родените в Сидни деца (във вторите им семейства) е подчинено изцяло на нормата на английския език, от който те си превеждат, когато говорят на български. Социолингвистическият анализ на многолюдния пласт емигранти от България показва, че постиженията на цивилизацията, които правят човешкия бит по-лек, се възприемат на чуждия език, като част от адаптацията им към новото битие, независимо от домашната комуникация на български. Установява се една особена междинна система на езика ни, която е наднационална по отношение на българския език и специфична по отношение на новата среда. Сред множеството от конкретни факти се наблюдава наличие на общата за града езикова норма на българите, живеещи там. Въпреки че не е регулатор на обществения живот в чуждата страна, и тази норма има своите императиви, представи за правилно и престижно, ценностна ориентация и модели на езиково поведение.

Кодифицираният вариант на българския език се предлага само в неделното училище, затова е особено важно да се отнесем отговорно към адаптирането на учебни помагала и програми, които изпращаме от България. Не трябва никога да забравяме, че всяка адаптация се извършва задължително към нещо, в случая към езиковата ситуация в Сидни, а не по принцип. Знанието служи на ученика да се ориентира в ситуации, да въздейства, да преобразува. Опорна точка при оформяне на нравствения облик на младата личност е разбирането за добро и зло, за отношенията между лично и социално, за ценностите, които всеки трябва да притежава. Ако искаме българското образование зад граница да има подобно въздействие върху децата на нашите сънародници, трябва да извършим грижлив подбор на текстове не само въз основа на стилно-езиковите им характеристики, а също така и въз основа на възможностите им да формират у подрастващите отношение към езика ни и към България, към миналото и настоящето на българския народ, към постиженията му в духовната и материалната култура, към общочовешките идеали, с които той е съпричастен. Само и единствено тогава бихме могли да се радваме на положително отно-

шение към нас от страна на обучаваните граждани на света с българско потекло и да се надяваме на тяхното желание за съпринадлежност.

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- Байчев 1996:** Байчев, Б. *Селото, градът и езикът в Ловешкия край*. София: Унив. издателство „Св. Климент Охридски“. **Baichev 1996:** Baichev, B., *Seloto, gradat i ezikat v Loveshkiya kraj*. Sofia: Univ. izdatelstvo.
- Байчев, Виденов 1998:** Байчев, Б. и М. Виденов. *Социолингвистическо проучване на гр. Велико Търново*. София: Наука и изкуство. **Baichev, Videnov 1998:** Baichev, B., Videnov, M. *Sociolingvistichestko prouchvane na gr. Veliko Tarnovo*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Виденов 1990:** Виденов, М. *Съвременната българска градска езикова ситуация*. София: Унив. издателство „Св. Климент Охридски“. **Videnov 1990:** Videnov, M. *Savremennata balgarska gradska ezikova situacia*. Sofia: Univ. izdatelstvo, „Sv. Kliment Ohridski“.
- Виденов 1993:** Виденов, М. *Софийският език*. София: Унив. издателство „Св. Климент Охридски“. **Videnov 1993:** Videnov, M. *Sofiyskiyat ezik*. Sofia: Univ. izdatelstvo, „Sv. Kliment Ohridski“.
- Виденов, Байчев 1999:** Виденов, М., Б. Байчев. *Великотърновският език*. В. Търново: Абагар. **Videnov, Baichev 1999:** Videnov, M., Baichev, B. *Velikotarnovskiyat ezik*. V. Tarnovo: Abagar.
- Димчев 2011:** Димчев, К. За някои нерешени проблеми в теорията и практиката на обучението по български език. Достъпно от: <http://liternet.bg/publish/kdimchev/neresheni-problemi.htm>. **Dimchev 2011:** Dimchev, K. Za nyakoi neresheni problemi v teoriyata i praktkata na obuchenieto po balgarski ezik. Dostapno ot: <http://liternet.bg/publish/kdimchev/neresheni-problemi.htm>.
- Димчев 2013:** Димчев, К. Етносоциолингвистични характеристики на концепта български език като втори език. // *Проблеми на социолингвистиката*, XI т., София, МСД, 157-163 **Dimchev 2013:** Dimchev, K. Etnosociolingvisticzni harakterestiki na koncepta balgarski ezik kato втори език // *Problemi na sociolingvistikata*, XI т., Sofia, MSD, 157-163.
- Исса 2009:** Исса, К. Посоки на диглосията в един смесен регион в Югоизточна България // *Език и литература*, кн. 1-2, София. **Issa 2009:** Issa, K. Posoki na diglosiyata v edin smesen region v Yugozapadna Bulgariya // *Ezik i literatura*, kn. 1-2, Sofia.
- Исса 2013:** Исса, К. Български език за чужденци. Проблеми и предизвикателства в годините на прехода // *III Международен конгрес по българистика, 23-26 май, 2013 г. България, София* **Issa 2013:** Issa, K. Balgarski ezik za chujdenci. Problemi i predizvikatelstva v godinite na prehoda // *III Mejdunaroden kongres po balgaristika, 23-26 may, 2013 g. Bulgaria, Sofia*. **Исса, 2015а:** Исса, К. Български език за бежанци. Перспективи пред езиковата политика на България // *Научни перспективи пред съвременната българистика*. Отг. ред. Ишван Лукач. Будапеща. Изд. Български културен форум – Катедра „Славянска филология“, Университет „Л. Йотвъш“ – Българско самоуправление в Кечкемет, 149-155. **Issa 2015a:** Issa, K. Balgarski ezik

za chujdenci. Perspektivi pred ezikovata politika na Balgaria. // *Nauchni perspektivi pred savremennata balgaristika*. Otg. red. Ishtvan Lukach. Budapeshta. Izd. Balgarski kulturen forum – Katedra „Slavyanska filologia“, Universitet „L. Yotvyosh“ – Balgarsko samoupravlenie v Kechkemet, 149-155.

Исса 2015б: Исса, К. Българският език като втори, преподаван на чужденците в България – студенти, имигранти, бежанци // *Приноси към теорията и практиката на езиковото образование. Сборник в памет на проф. Кирил Димчев*. Съст. М. Георгиева и др. София: Булвест 2000, 378-390. **Issa 2015b:** Issa, K. Balgarskiat ezik като втори, преподаван на chujdencite v Balgaria – studenti, imigranti, bejanci // *Prinosi kat teoriyata I praktikata na ezikovoto obrazovanie. Sbornik v pamet na prof. Kiril Dimchev*. Sast. M. Georgievai dr. Sofia: Bulvest 2000, 378-390.

Исса 2015в: Исса, К. На запад от Драгоман, или за българския език на българите по света // *Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки. Сборник с доклади от международната конференция по повод 20-годишнината от създаването на специалност „Славянска филология“*. Благоевград. **Issa 2015v:** Issa, K. Na zapad ot Dragoman, ili za balgarskiya ezik na balgarite po sveta // *Slavistikata I balgaristikata dnes: vaprosi, idei, posoki. Sbornik s dokladi ot mejdunarodnata konferencia po povod 20-godishninata ot sazdavaneto na specialnost „Slavyanska filologia“*. Blagoevgrad.

Исса 2016: Исса, К. Български език в семейството наопаки – културно огледало на Другата България // *Сборник с доклади от юбилейната конференция по повод 80-годишнината на проф. Стефана Димитрова*. София, БАН. **Issa 2016:** Issa, K. Balgarski ezik v semeystvoto naopaki – kulturno ogleдалo na Drugata Balgaria // *Sbornik s dokladi ot yubileynata konferencia po povod 80-godishninata na prof. Stefana Dimitrova*. Sofia, BAN.

Падешка 2010: Падешка, М. Обучението по български език и идеята за интеркултурното образование // *Български език и литература*, № 5, София. **Padeshka 2010:** Padeshka, M. Obuchenieto na balgarski ezik I ideyata na interkulturnoto obrazovanie // *Balgarski ezik I literatura*, № 5, Sofia.